

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



مجتمع علوم انسانی
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای اخذ درجه دکتری
زبان و ادبیات فارسی

موضوع:

نقد و تحلیل دیوان ابوالفرج رونی

استاد راهنما:

دکتر اصغر دادبه

استادان مشاور:

دکتر سید محمود الهام بخش

دکتر یدالله جلالی پندری

پژوهش و نگارش:

علی اصغر پهلوان حسینی

۱۰۵۶۸۴

پاییز ۱۳۸۶

کتابخانه تخصصی ادبیات فارسی
گروه زبان و ادبیات فارسی
دانشکده زبان و ادبیات
دانشگاه گیلان

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۳



صورتجلسه دفاعیه پایان نامه دوره دکتری

جلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی آقای علی اصغر پهلوان حسینی

دانشجوی دکتری مجتمع علوم انسانی، دانشکده زبان و ادبیات دانشگاه یزد، در رشته/ گرایش زبان و ادبیات فارسی

تحت عنوان: «نقد و تحلیل دیوان ابوالفرج رونی»

در تاریخ ۱۳۸۶/۹/۲۱

و تعداد واحد: ۲۴

با حضور اعضای هیات داوران متشکل از:

امضاء

نام و نام خانوادگی


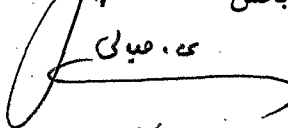
۱- استادان راهنما


دکتر اصغر دادبه

(الف)

(ب)



۲) استادان مشاور


دکتر سید محمود الهام بخش

دکتر یدالله جلالی

(الف)

(ب)

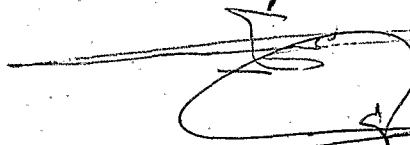
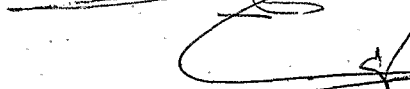
۳- داوران داخل گروه


دکتر محمد علی صادقیان

دکتر مهدی ملک ثابت

(الف)



(ب)

۴- داوران خارج از گروه


دکتر سیروس شمیسا

دکتر سید مهدی نوریان

(الف)

(ب)

تشکیل گردید و پس از ارزیابی پایان نامه توسط هیات داوران، بادرجه  و نمره: به عدد ۱۹/۵
به حروف نرزرده و  مورد تصویب قرار گرفت.

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه (ناظر)

نام و نام خانوادگی: دکتر شایسته دادفرنیا

امضاء: 

چکیده

ابوالفرج رونی از شاعران قرن پنجم هجری است. شهرت او بیشتر به سبب قصایدی است که در مدح امیران و حاکمان روزگار خود سروده است. قدرت او در قصیده سرایی باعث شد تا شاعران مشهوری همچون انوری، ظهیر فاریابی، سیدحسن غزنوی، مسعود سعد و حتی خاقانی شیوه او را در قصیده سرایی سرمشق خود قرار دهند و از این جهت ابوالفرج رونی را می توان پیشرو قصیده سرایان مشهور ادبیات ایران به شمار آورد. تحول عمده ای که او در قصیده سرایی به وجود آورد پرهیز از طبیعت گرایی رایج در قصاید منوچهری و فرخی، و متمرکز ساختن صور خیال بر فرهنگ علمی عصر خود بود. ابوالفرج از اولین کسانی است که در تشبیهات و استعارات خویش از دانش های روزگار خود بهره گرفته و زمینه ای علمی برای تصاویر شعری به وجود آورده است. برخی تشبیهات و استعارات غریب و پیچیده در شعر وی، چنان دور از ذهن است که جز با اشراف بر زمینه های علمی مورد نظر، نمی توان پیوند معنایی تصاویر شعر وی را درک کرد. ابوالفرج رونی را می توان پیشرو شیوه تازه ای دانست که همه شاعران قرن ششم به نوعی از آن تأثیر پذیرفته اند، به گونه ای که زمینه ساز تغییر سبک خراسانی به عراقی شده است.

ابوالفرج- از آنجا که خود نیز به مشاغل دیوانی اشتغال داشته و از این رهگذر از وابستگان دربار غزنوی به شمار می رفته است، شعر خود را در خدمت امرا و سلاطین غزنوی قرار داده و آن را کاملاً درباری کرده است. از آنجا که در دوران زندگی وی سلاطین و امرای دربار غزنه وابسته به حکومت عباسیان بوده اند، رویکرد ابوالفرج به عناصر دینی فراوان است.

وی در وصف ممدوحان خود برای آنان علاوه بر قدرت مادی قدرت معنوی در نظر می گیرد و برخلاف شعرای پیش از خود که ممدوح را همطراز قهرمانان ملی و اساطیری قرار می داده اند، ممدوح خود را انسان الهی فرض کرده، جنگها و لشکرکشی ها را غزو و جهاد می شمارد و وی را همطراز بزرگان دینی قرار می دهد. در اشعار ابوالفرج تغزل و تشبیب و شریطه- عناصر خاص مدح-

کتر به چشم می‌خورد، در عوض اشعار او دارای تابیدیه‌هایی است که به جای اتکا بر عناصر طبیعی، بخش عمده‌ای از آن به عناصر دینی اختصاص دارد. او آرزو می‌کند تا زمانی که بانگ لاله الاالله برقرار است، ممدوح هم پایدار بماند.

شعر ابوالفرج از موسیقی لفظی و معنوی بهره‌مند و سرشار از صنایع ادبی است. عناصری مانند تضاد و طباق، ایهام و مراعات نظیر و... شعر او را آراسته است. وی همچنین در اشعار خود از اوزان کوتاه و آهنگین استفاده کرده است. تنوع اوزان به کار رفته در شعر ابوالفرج یکی از برجستگی‌های او نسبت به سایرین به شمار می‌رود. به کار بردن ردیف‌های طولانی اسمی و فعلی نیز از دیگر وجوه تمایز شعر او نسبت به سایر شعراست.

ابوالفرج در استفاده از صورخیال بدیع و خلق و ابداع تصاویر تازه نیز از پیشروان این سبک به شمار می‌رود. وی برخلاف شعرای قبل از خود که به استفاده کلیشه‌ای و تکرارهای ملال‌آور تصاویر قبل از خود اصرار می‌ورزیده‌اند، به آفرینش تصاویر تازه براساس دانش‌های روزگار خود می‌پردازد و شیوه‌ای نوین را بنیاد می‌نهد. از دیگر ویژگی‌های شعر وی جان دادن به مفاهیم انتزاعی است. بهره‌گیری ابوالفرج از آیات قرآنی، اشارت‌های داستانی و... از دیگر نوآوری‌های او در شعر فارسی است.

زبان شعر ابوالفرج، زبانی دشوار و پیچیده است. او از نخستین کسانی است که ترجیح می‌دهد از لغات و ترکیبات عربی به جای لغات فارسی در شعر بهره جوید، از اینرو در دیوان ابوالفرج تعدادی لغات و ترکیبات مهجور عربی به چشم می‌خورد.

ابوالفرج به قصیده سرایی مشهور است ولی از آنجا که شاعری تواناست سرودن شعر در سایر قالب شعری (قطعه، غزل، رباعی) را آزموده است. مضمون عمده اشعار ابوالفرج مدح است. شعراو از زیبایی‌های طبیعت و عشق بی‌بهره است. وی بیشتر همراه و ملازم رزمهای سلاطین و امراست و به

شرح دلاوری‌ها و «غزو»های آنان می‌پردازد تا وصف بزمها و شادنوشی‌ها؛ از لابه لای اشعار وی

می‌توان به شخصیت وی به عنوان فردی جدی، مصمم و صاحب اراده پی‌برد.

ویژگی‌های یاد شده در شعر ابوالفرج، باعث گردید تا شاعران دیگر نظیر انوری، ظهیر فاریابی،

مسعود سعد و... از او پیروی کنند و به اقتفای اشعار، او شعر بسرایند و از بعضی ردیف‌های او تقلید

نمایند. شعر ابوالفرج نه تنها بر شعر دوره خود و بعد از خود، بلکه بر نثر کتابهایی چون کلیله و

دمنه، المعجم و حدائق السحر نیز تأثیر گذارده است.

از آنجا که قصاید بیشترین بسامد قوالب شعری ابوالفرج را در دیوان به خود اختصاص داده

است. در این پژوهش به بررسی و شرح قصاید وی نیز پرداخته شده است.

واژه های کلیدی : ابوالفرج رونی، مدیحه سرایی، شعر قرن پنجم، قصاید مدحی، نقد و تحلیل.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

چکیده

پیشگفتار

مبای‌ تحقیق

- ۱- تعریف موضوع.....
- ۲- فرضیه.....
- ۳- روش تحقیق.....
- ۳- اهداف.....

بخش اول - زندگانی و نقد و تحلیل اشعار ابوالفرج رونی

فصل اول - زندگی و روزگار ابوالفرج رونی

- ۱-۱- زندگی و روزگار ابوالفرج رونی.....
- ۲-۱- ابوالفرج در دربار پادشاهان غزنوی.....
- ۳-۱- ارتباط با شاعران معاصر.....
- ۴-۱- حوادث روزگار او.....
- ۵-۱- تجلی اوضاع زمانه در شعر ابوالفرج.....

فصل دوم- مدیحه سرایی و قصیده سرایی

- ۱-۲- مدیحه سرایی و قصیده سرایی..... ۱۳
- ۲-۲- مدح و قالب قصیده..... ۱۴
- ۳-۲- سابقه شعر مدحی در ادبیات عرب..... ۱۴
- ۴-۲- مدح و نیاز شاعر..... ۱۶
- ۵-۲- مدح و نیاز صاحبان قدرت..... ۱۹
- ۶-۲- نقش مردم در شکل‌گیری رابطه دو سویه مادح و ممدوح..... ۲۱
- ۷-۲- مدیحه: سند تحولات اجتماعی..... ۲۳
- ۸-۲- نقش اجتماعی شعر درباری..... ۲۵
- ۹-۲- کتمان حقیقت در شعر مدح..... ۲۷
- ۱۰-۲- زبان مدح..... ۲۸
- ۱۱-۲- مدیحه سرایی قبل از ابوالفرج..... ۳۲
- ۱۲-۲- مدیحه سرایی ابوالفرج..... ۳۶
- ۱۳-۲- تشبیب و تغزل..... ۳۷
- ۱۴-۲- حسن مطلع..... ۳۹
- ۱۵-۲- حسن تخلص..... ۳۹
- ۱۶-۲- چگونگی توصیف ممدوح..... ۴۱
- ۱۷-۲- قدرت مادی ممدوح..... ۴۲
- ۱۸-۲- قدرت معنوی ممدوح..... ۴۴

- ۱۹-۲- اشارات دینی..... ۴۶
- ۱-۱۹-۲- آیات قرآنی..... ۴۶
- ۲-۱۹-۲- داستانهای قرآنی..... ۴۹
- ۳-۱۹-۲- اشاراتی به حوادث تاریخ اسلام..... ۵۳
- ۲۰-۲- ممدوح: انسان الهی..... ۵۳
- ۱-۲۰-۲- ممدوح دارای صفات الهی..... ۵۴
- ۲-۲۰-۲- ممدوح دارای سیرت و صورت فرشتگان..... ۵۶
- ۳-۲۰-۲- ممدوح در سایه عنایت حق..... ۵۷
- ۴-۲۰-۲- ممدوح بالاتر از انسان کامل و مایه شرف ذات آدمی..... ۵۸
- ۲۱-۲- رنگ دینی لوازم ممدوح..... ۶۴
- ۱-۲۱-۲- اسب و شمشیر= دلدل و ذوالفقار..... ۶۴
- ۲-۲۱-۲- قصر= کعبه..... ۶۵
- ۳-۲۱-۲- درگاه= بهشت..... ۶۵
- ۴-۲۱-۲- بارگاه= محراب..... ۶۵
- ۵-۲۱-۲- نطق ممدوح= سحر و معجزه..... ۶۵
- ۶-۲۱-۲- خطاب ممدوح= صوراسرافیل..... ۶۵
- ۷-۲۱-۲- تیر ممدوح= شهاب ثاقب..... ۶۶
- ۸-۲۱-۲- تیغ ممدوح= پل صراط..... ۶۶
- ۹-۲۱-۲- قبضه شمشیر ممدوح= پایه لاجول و لا..... ۶۶

۶۶.....	۲-۲۱-۱۰- اسب ممدوح = اسب بهشتی.....
۶۷.....	۲-۲۱-۱۱- ملک ممدوح = بهشت.....
۶۷.....	۲-۲۱-۱۲- غزنین (پایتخت ممدوح) = عالم کبری.....
۶۷.....	۲-۲۲- ممدوح در مقام غازی.....
۷۲.....	۲-۲۳- دعای ممدوحان در دیوان ابوالفرج رونی.....
۷۴.....	۲-۲۴- قصیده سرایی قبل از ابوالفرج.....
۷۷.....	۲-۲۵- قصیده سرایی ابوالفراج.....
۷۸.....	۲-۲۶- دعای تابیدیه.....
۹۷.....	۲-۲۷- تعداد ابیات.....

فصل سوم - موسیقی شعر

۱۰۰.....	۳-۱- موسیقی شعر.....
۱۰۱.....	۳-۱-۱- موسیقی بیرونی.....
۱۰۲.....	۳-۱-۲- موسیقی کناری.....
۱۰۳.....	۳-۱-۳- موسیقی درونی.....
۱۰۴.....	۳-۱-۴- موسیقی معنوی.....
۱۰۵.....	۳-۲- صنایع بدیعی.....
۱۰۵.....	۳-۲-۱- موازنه.....
۱۰۸.....	۳-۲-۲- ترصیع.....

۱۰۹ ۳-۲-۳- تجنیس
۱۰۹ ۳-۲-۴- جناس ناقص
۱۰۹ ۳-۲-۵- جناس تام
۱۱۰ ۳-۲-۶- اشتقاق
۱۱۱ ۳-۲-۷- تصدير
۱۱۲ ۳-۲-۸- طرد و عكس
۱۱۲ ۳-۲-۹- تكرار
۱۱۳ ۳-۲-۱۰- هماوایی
۱۱۳ ۳-۳- صنایع معنوی
۱۱۴ ۳-۳-۱- حسن تعلیل
۱۱۴ ۳-۳-۲- تضاد
۱۱۵ ۳-۳-۳- متناقض نمایی (پارادوکس)
۱۱۵ ۳-۳-۴- تناسب
۱۱۷ ۳-۳-۵- استخدام
۱۱۷ ۳-۳-۶- لف و نشر
۱۱۸ ۳-۳-۷- جمع
۱۱۸ ۳-۳-۸- اعداد
۱۱۹ ۳-۳-۹- تتابع اضافات
۱۱۹ ۳-۳-۱۰- تنسيق الصفات

- ۱۲۰..... ۱۱-۳-۳- ارسال المثل
- ۱۲۰..... ۱۲-۳-۳- مدح شبیه به ذم
- ۱۲۱..... ۱۳-۳-۳- سوال و جواب
- ۱۲۱..... ۱۴-۳-۳- مبالغه و اغراق
- ۱۲۲..... ۱۵-۳-۳- لغز یا چیستان
- ۱۲۲..... ۴-۳- ردیف و قافیه
- ۱۲۴..... ۱-۴-۳- ردیف
- ۱۲۷..... ۵-۳- اوزان اشعار
- ۱۲۸..... ۱-۵-۳- اوزان کوتاه
- ۱۲۹..... ۲-۵-۳- بسامد وزن های دیوان
- ۱۲۹..... ۱-۲-۵-۳- بحر خفیف
- ۱۲۹..... ۲-۲-۵-۳- بحر هزج
- ۱۲۹..... ۳-۲-۵-۳- بحر رجز
- ۱۲۹..... ۴-۲-۵-۳- بحر رمل
- ۱۲۹..... ۵-۲-۵-۳- بحر منسرح
- ۱۳۰..... ۶-۲-۵-۳- بحر مضارع
- ۱۳۰..... ۷-۲-۵-۳- بحر مجتث
- ۱۳۰..... ۸-۲-۵-۳- بحر قریب

فصل چهارم - صور خیال

- ۱-۴- صور خیال در شعر ابوالفرج رونی..... ۱۳۱
- ۲-۴- جان دادن به مفاهیم ذهنی و انتزاعی..... ۱۳۲
- ۳-۴- استعاره‌های عجیب در شعر ابوالفرج..... ۱۳۳
- ۴-۴- تراحم تصویرها..... ۱۳۴
- ۵-۴- زمینه‌های اسلامی تصاویر..... ۱۳۶
- ۶-۴- پرهیز از طبیعت..... ۱۳۷
- ۷-۴- شعر بی‌نشاط..... ۱۳۹
- ۸-۴- تعبیرات بدیع و زیبا..... ۱۴۰
- ۹-۴- صورخیال براساس دانش‌های روزگار..... ۱۴۱
- ۱-۹-۴- ریاضی..... ۱۴۲
- ۲-۹-۴- نجوم..... ۱۴۲
- ۳-۹-۴- طب..... ۱۴۲
- ۱۰-۴- دقت در توصیف..... ۱۴۴
- ۱۱-۴- مقدمات سبک عراقی در شعر ابوالفرج..... ۱۴۵
- ۱۲-۴- ابوالفرج پیشرو انوری و خاقانی..... ۱۴۶

فصل پنجم - زبان شعر

- ۱-۵- زبان شعر..... ۱۴۹
- ۲-۵- لغات عربی و فارسی..... ۱۵۰
- ۳-۵- ترکیبات..... ۱۵۰
- ۴-۵- زبان دشوار و پیچیده..... ۱۵۱
- ۵-۵- اصطلاحات مربوط به علوم و فنون..... ۱۵۱

فصل ششم - قالب‌های شعر

- ۱-۶- قالب‌های دیگر شعر ابوالفرج..... ۱۵۳
- ۲-۶- غزل‌ها..... ۱۵۳
- ۳-۶- رباعیات..... ۱۵۴
- ۴-۶- ابوالفرج و خیام..... ۱۵۶
- ۵-۶- مقطعات..... ۱۵۷

فصل هفتم - مضامین شعر ابوالفرج

- ۱-۷- مضامین شعر ابوالفرج..... ۱۵۹
- ۲-۷- مدح..... ۱۵۹
- ۳-۷- انعکاس فرهنگ اسلامی..... ۱۶۰
- ۴-۷- جایگزینی قهرمانان دینی به جای قهرمانان ملی..... ۱۶۰

۱۶۱..... ۷-۵- پرهیز از طبیعت

۱۶۲..... ۷-۶- پرهیز از عشق

فصل هشتم - ابوالفرج و شاعران دیگر

۱۶۳..... ۸-۱- ابوالفرج و شاعران دیگر

۱۶۳..... ۸-۱-۱- تأثیر ابوالفرج از شاعران پیش از خود

۱۶۳..... ۸-۱-۲- تأثیر از عنصری

۱۶۶..... ۸-۱-۳- تأثیر از منوچهری

۱۶۸..... ۸-۲- تأثیر ابوالفرج بر شاعران پس از خود

۱۶۸..... ۸-۲-۱- تأثیر بر انوری

۱۷۱..... ۸-۲-۲- تأثیر بر ظهیر فاریابی

۱۷۲..... ۸-۲-۳- تأثیر بر سیدحسن غزنوی

۱۷۳..... ۸-۲-۴- تأثیر بر مسعود سعد

۱۷۶..... ۸-۲-۵- تأثیر بر خاقانی

۱۷۸..... ۸-۲-۶- تأثیر بر رشید وطواط

۱۷۹..... ۸-۲-۷- تأثیر ابوالفرج بر نویسندگان کتابهای کلیله، دمنه و المعجم و حدائق السحر

بخش دوم - شرح دیوان ابوالفرج رونی

فصل اول - شرح قصاید

- قصیده (۱) غزو گوارنده باد شاه جهان را..... ۱۸۴
- قصیده (۲) شاه باز آمد بر حسب مراد دل ما..... ۱۹۶
- قصیده (۳) بادبان بر کشید باد صبا..... ۲۰۷
- قصیده (۴) شاهان نظام ملک و قوام جهانبیا..... ۲۱۳
- قصیده (۵) امروز نشاطی است فره فضل و کرم را..... ۲۱۹
- قصیده (۶) نوروز جوان کرد به دل پیر و جوان را..... ۲۲۷
- قصیده (۷) ز رود زاوه عبره کرد بحر ما..... ۲۳۴
- قصیده (۸) بدیع نیست به شب دیدن ستاره در آب..... ۲۴۱
- قصیده (۹) گرفت مشرق و مغرب سوار آتش و آب..... ۲۴۹
- قصیده (۱۰) قبول یافت ز هفت اختر آتش و آب..... ۲۵۸
- قصیده (۱۱) گه رحیل چو بگذاشتم همی اسباب..... ۲۶۸
- قصیده (۱۲) ای تیغ تو کشیده تر از تیغ آفتاب..... ۲۷۶
- قصیده (۱۳) عرب را آسمانی حقگزار است..... ۲۸۴
- قصیده (۱۴) جشن فرخنده فروردین است..... ۲۹۸
- قصیده (۱۵) دلیل نصرت حق زخم نیزه عرب است..... ۳۰۶
- قصیده (۱۶) روزگار عصیر انگور است..... ۳۱۳

- قصیده (۱۷) گر بخت را و جاهت و اقبال را ند است..... ۳۲۱
- قصیده (۱۸) ای بار خدایا که جهان چون تو ندیده است..... ۳۲۸
- قصیده (۱۹) ای نام تو بخشیده بخشنده ارواح..... ۳۳۳
- قصیده (۲۰) صدر بابوئیان سزا باشد..... ۳۴۰
- قصیده (۲۱) باز آمد آن که ملک بدو کامکار شد..... ۳۴۴
- قصیده (۲۲) شاها تو را به شاهي گیتی مرید باد..... ۳۵۲
- قصیده (۲۳) آفرین بر شاه و جشن شاه باد..... ۳۶۰
- قصیده (۲۴) میزان فلک، قسم شب و روز جدا کرد..... ۳۶۷
- قصیده (۲۵) شاه را روی بخت گلگون باد..... ۳۷۲
- قصیده (۲۶) خسروا بخت پاسبان تو باد..... ۳۷۷
- قصیده (۲۷) با مال، جود خواجه به کین باشد..... ۳۸۲
- قصیده (۲۸) ترتیب ملک و قاعده حلم و رسم و داد..... ۳۸۷
- قصیده (۲۹) این مبارک پی بنای محکم گردون نهاد..... ۳۸۹
- قصیده (۳۰) چو صاحب طالع خویش است مسعود..... ۳۹۱
- قصیده (۳۱) ساقیا جام دل افروز بیار..... ۳۹۳
- قصیده (۳۲) ز کسب جاه پدر شاد باد و برخوردار..... ۳۹۵
- قصیده (۳۳) از جهان آفرین هزار هزار..... ۴۰۴
- قصیده (۳۴) عمید دولت عالی و خاص مجلس میر..... ۴۱۱
- قصیده (۳۵) آمد آن شرع را شعار و دثار..... ۴۱۶

- قصیده (۳۶) این بهار طرب نهال سرور..... ۴۲۴
- قصیده (۳۷) ای ملک را جمال تو افزوده کار و بار..... ۴۲۸
- قصیده (۳۸) ای سرافراز عالم، ای منصور..... ۴۳۳
- قصیده (۳۹) نظام عالم و خورشید ملک و ذات هنر..... ۴۳۹
- قصیده (۴۰) آمد آن مایه سعادت باز..... ۴۴۴
- قصیده (۴۱) شاد باش ای پیشکار دین و دولت شادباش..... ۴۴۸
- قصیده (۴۲) ای چو نام تو اعتقاد تو پاک..... ۴۵۰
- قصیده (۴۳) آمد از حوت بر نهاده ثقل..... ۴۵۸
- قصیده (۴۴) فلک در سایه پر حواصل..... ۴۶۵
- قصیده (۴۵) ای به ذات تو ملک گشته جلیل..... ۴۷۲
- قصیده (۴۶) فتح و ظفر و نصرت و فیروزی و اقبال..... ۴۸۰
- قصیده (۴۷) سپهر دولت و دین آفتاب هفت اقلیم..... ۴۸۵
- قصیده (۴۸) روی بازار ملک هفت اقلیم..... ۴۹۰
- قصیده (۴۹) شه باز به حضرت رسید هین..... ۴۹۷
- قصیده (۵۰) آمد آن تیرماه سرد سخن..... ۵۰۵
- قصیده (۵۱) ماه ملک آمد از خسوف برون..... ۵۱۴
- قصیده (۵۲) ای جمال تو را کمال قرین..... ۵۱۹
- قصیده (۵۳) ای شیردل ای زریب شیبانی..... ۵۲۵
- قصیده (۵۴) نکند کار تیر ایازی..... ۵۳۲

قصیده (۵۵) آمد آن اصل شرع و شاخ هدی.....	۵۳۷
قصیده (۵۶) درود داد خلافت رسید و عهد و لوی.....	۵۴۳
قصیده (۵۷) ای همایون بنای آهو پای.....	۵۴۹
قصیده (۵۸) از آن پس که بود اخترم در وبالی.....	۵۵۳

فصل دوم - فهرست‌ها

فهرست اصطلاحات علوم و فنون.....	۵۵۸
الف) نجوم، هیأت و طبیعات.....	۵۵۸
ب) فقه و کلام، منطق و فلسفه.....	۵۶۱
ج) زبان و شعر.....	۵۶۴
د) طب.....	۵۶۵
فهرست اصطلاحات بازی‌ها و موسیقی.....	۵۶۶
فهرست لغات و ترکیبات.....	۵۶۷
فهرست اشارات قرآنی.....	۵۸۰
فهرست اشارات داستانی.....	۵۸۱
فهرست منابع و مأخذ.....	۵۸۴
چکیده انگلیسی.....	۵۹۲

پیشگفتار

شب‌های هجر را گذرانندیم و زنده‌ایم
ما را به سخت جانی خود این گمان نبود

در مهرماه ۱۳۵۷ که سرشار از نشاط جوانی، تحصیل در رشته زبان انگلیسی دانشگاه شیراز را شروع کردم هیچگاه گمان نمی‌کردم که این دوران تحصیلات عالی سی سال به درازا بکشد اما:

هزار نقش برآرد زمانه و نبود یکی چنانکه در آئینه تصور ماست

با اعلام انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۵۹ و تعطیل شدن دانشگاهها، آن نشاط به سردی گرایید و ناگزیر به کار دست روی آوردم، سه سال بدین منوال گذشت تا در سال ۱۳۶۲ با بازگشایی دانشگاهها، دیگر آن دانشجوی سبکیال پیشین نبودم بلکه مرد خانه و کار و زندگی شده بودم و طبعاً بازگشت به شیراز بسیار دور از شرایط زندگی بود. پس اندیشه انتقال به دانشسرای عالی یزد (وابسته به دانشگاه تربیت معلم تهران) در ذهن راه یافت و چون این مرکز آموزش عالی فاقد رشته زبان انگلیسی بود ناگزیر به رشته‌ای که بیشتر از روی ذوق به آن علاقه می‌ورزیدم روی آوردم: ادبیات فارسی، تحصیل در دوره لیسانس با خاطرات و خطرات آن به پایان رسید در حالی که از محضر استادان گرامی آقایان دکتر محمدعلی صادقیان، دکتر محمد غلامرضایی، دکتر رمضان بهداد و دکتر مهرداد دبستانی نکته‌ها آموخته بودم.

در سال ۱۳۶۶ تحصیل در دوره فوق لیسانس ادبیات فارسی را در دانشگاه فردوسی مشهد آغاز کردم و از محضر استادانی همچون آقایان دکتر علوی مقدم، دکتر رکنی یزدی، دکتر یاحقی، دکتر انزابی‌نژاد، دکتر حسین فاطمی و دکتر محمد فاضلی بهره‌ها بردم. با فراغت از تحصیل در دوره فوق لیسانس در سال ۱۳۶۹ به عضویت گروه ادبیات فارسی دانشگاه تربیت معلم یزد در آمدم